

**UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JORIY ETILGAN YANGI DARSLIK LARNING
AFZALLIK JIHATLARI.**

**Tojkarimova Moxira Anvarjon qizi
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1 bosqich talabasi,
Jumanova Shahnoza Ikromjonovna
Qo'qon universiteti "Ta'lim" kafedrasida o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida joriy etilgan xalqaro reytinglar natijasida tuzilgan, o'quvchilarni nafaqat ma'lumot olishlari, balki ularni mantiqiy va tanqidiy fikrlashga undovchi dasturlar asosida yaratilgan yangi darsliklarning afzallik jihatlari haqida fikr va mulohazalar berib borilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qish, ta'lim, dars jarayoni, pedagogik texnologiyalar, yangi darsliklar, kreativlik, kengaytirilgan texnologiyalar.

Mamlakatimizda ta'lim sohasining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish yuzasidan turli xil farmon va qarorlar qabul qilindi va bunga asosan deyarli barcha dastur hamda darsliklar asosiga o'zgartirishlar kiritildi. Bunga sabab bo'lgan eng katta omil bizning milliy o'quv dasturimiz xalqaro talablarga hamda chet elning ko'zga ko'ringan ta'lim jarayonlari natijalariga tenglasha olmasligi edi

Milliy o'quv dasturini ishlab chiqishga BMTning Bolalar jamg'armasi (YUNISEF) va AQSh Xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID) xalqaro ekspertlari jalb qilindi, dasturning o'zi Ta'lim sifati nazorat qilish davlat inspeksiyasida bir necha bosqichlarda muhokamadan o'tdi hamda inspeksiya tomonidan Ta'lim uzluksizligini ta'minlash konsepsiyasiga kiritildi.

Darsliklarning o'zgartirilganlarini ketma ketlikda ko'rib chiqadigan bo'lsak.

Mashqlar matn asosida tuzilgan va o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan: O'rganiladigan til qoidalari tizimli tarzda emas, balki matnlar asosida (matnda uchrashiga qarab) beriladi. Aksariyat hollarda qoidalar ixcham, ortiqcha terminologiyadan xoli tarzda beriladi. Darsning asosiy o'zagini avvalgidek grammatik qoida emas, balki matn tashkil etadi. Matnlar mavzu, uslub hamda shakl jihatdan turlicha bo'lishi mumkin. Darslikdagi mavzularda she'r, hikoya, dialog, topishmoqlar berilgan va bular yuzasidan savol va topshiriqlar kiritilgan. Mavzulardan bolalar kun tartibini tuzish, qarindoshlar nomlari va ismlarini ajrata olish, bayramlar, foydali sabzavot-mevalar, xotira, mehmon odobi, tabiat hodisalari haqidagi ko'plab ma'lumotlarga ega bo'ladilar. Yuqoridagilar asosan o'qish bo'yicha o'zlashtiriladigan bilimlar hisoblanadi. Darslikda imlo qoidalari yozuv bo'yicha ham ko'plab topshiriqlar mavjud. Jumladan, x va h harflaru farqi, jarangli va jarangsiz undoshlar juftligi (b-p, d-t, z-s, j-ch, g-k, v-f) farqlari, ko'chma ma'no, tasviriy ifoda, ohangdosh so'zlar, tinish belgilari haqidagi topshiriqlar o'quvchilarda shu borada ko'plab ko'nikmalarni shakllanishiga yordam beradi. 2-sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" kitobi jami 238 soatdan iborat, bu darslik 2 qismdan tashkil topgan jami 12 bo'lim berilgan. Bu kitobning, asosan, birinchi qismida milliy dastur bilan farqlarini ko'rish mumkin. Masalan, ikkalasida ham bo'limlar nomi bir xil, lekin ichidagi mavzularda farq bor, milliy dasturda 3-bolim uchun 4 ta mavzu berilgan bo'lsa, darslikda 3 ta berilgan. Va ularning nomlanishida ham ba'zi farqlarni kuzatish mumkin. Lekin darslikning ikkinchi qismida bunday farqlarga duch kelmaymiz hammasi milliy dastur asosida tuzilgan.

1-sinf darsligida berilgan "Men, sen va ular", "Tabiat ne'matlari", "Sog' tanda-sog'lom aql", "Til va dil", "Fan va texnologiya" bo'limlari 2-sinf ona tili va o'qish savodxonligi kitobida ham takroran berilgan. 2-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darsligi 2 qismdan iborat bo'lib, 2-qismi 6 bo'limni o'z ichiga oladi. Ya'ni bu 6-7-bo'limlar va bo'limdagi mavzular o'quvchilarda

kasbga bo'lgan ishtiyoqini oshirish, ularni qiziqtirishga undaydigan g'oyada yozilgan hikoya va ma'lumotlardan iborat.

9-bo'lim "Tarix xazinalari" hamda 10-bo'lim "San'at va madaniyat" da o'quvchilar tarixiy bilimlarga ega bo'lishadi. Ushbu darslikning oxirgi 11-bo'limi "Huquqimiz-haqimiz"dagi mavzularda o'quvchilar Yo'l qoidasini o'rganib olishadi va jamoat joyida navbatga turadigan joylarda qanday turish kerakligini bilishadi. Qisqacha qilib aytganda 2-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darsligida o'quvchilarga zarur va foydali bilimlar berilgan.

Ijtimoiy tarmoqlarda muhokamalarga sabab bo'lgan «muammo» — ta'lim rus va boshqa tillarda olib boriladigan maktablar uchun o'zbek tili darsligiga tadbirkor Murod Nazarov haqidagi matnning kiritilgani haqida ham batafsil to'xtalib o'tish joizdir. Tillarni o'qitish metodikasida "autentik material" degan tushuncha mavjud. Tillarni o'qitishning zamonaviy usuli o'quvchini real vaziyatlarda tildan foydalanishga tayyorlashni maqsad qiladi va buning uchun real hayotdan olingan turli xil materiallardan foydalanishni tavsiya qiladi. Ommaviy axborot vositalaridagi matnlar, xaritalar, chiptalar, reklamalar, ko'rsatmalar — til foydalanuvchisi real hayotda duch kelishi mumkin bo'lgan barcha narsalar "autentik material", ya'ni haqiqiy hayotdan olingan material bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Yuqori sinflardagi ayrim ya'ni Ona tili va adabiyot darsliklardagi o'zgarishlarini ham ko'radigan bo'lsak.

Ona tili: Avvalgi ona tili darsliklari tilning tuzilishiga oid tizimli qoidalar va bu qoidalarning yod olinishini ta'minlovchi mashqlardan iborat edi. Bu holatga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan holda quyidagicha o'zgardi.

1. Darsning (yoki darslar ketma-ketligidan iborat mavzuning) asosiy o'zagini avvalgidek grammatik qoida emas, balki matn tashkil etadi. Matnlar mavzu, uslub (badiiy, axborot, publitsistik, ilmiy-ommabop va boshqalar) hamda shakl (to'liq matn, infografika, jadvallar, diagrammalar va boshqalar) jihatdan turlicha bo'lishi mumkin.

2. Mashqlar matn asosida tuzilgan va o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan:

- matnni tushunish ko'nikmalari;
- matn yaratish ko'nikmalari (yozma yoki og'zaki);
- tanqidiy va ijodiy fikrlash, shuningdek, tadqiqotchilik ko'nikmalari;
- til qoidalarini o'zlashtirish.

3. O'rganiladigan til qoidalari tizimli tarzda (fonetika va leksikologiyadan morfologiya, sintaksis va uslubiyatgacha) emas, balki matnlar asosida (matnda uchrashiga qarab) beriladi. Aksariyat hollarda qoidalar ixcham, ortiqcha terminologiyadan xoli tarzda beriladi.

Darsliklar kesimida boshlang'ich sinflar matematika darsligini oladigan bo'lsak, avvalgi darsliklardan tubdan farq qiladi desak mubolag'a bo'lmaydi. Boisi, darslikda berilgan topshiriqlar o'quvchini nafaqat hisob-kitobga, balki, mavzularni oson anglashga, mantiqiy va tanqidiy fikrlashga undaydi. Darslikda berilgan rasmlar, chizmalar va jadvallar juda ham qiziqarli, shu bilan birgalikda o'quvchining tushunishi uchun sodda va aniq shaklda berilganligi o'quvchi hamda pedagoglar uchun qulaylik tug'diradi.

Dunyoning rivojlangan mamalakatlari Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya va milliy tajriba asosida tayyorlangan Milliy o'quv dasturida ham oquvchining matematik tafakkurini rivojlantirishga e'tiborni qaratilgan.

Shuningdek, ilg'or o'quv dasturi asosida yaratilgan 1-sinf Matematika darsligida ham ilk bor farzandlarimizni matematik mushohadaga chorlaydigan mashg'ulot va topshiriqlarga keng o'rin berildi.

Adabiyot: Adabiyot darsliklari asosan «yozuvchining tarjimai holi — asari (yoki undan parcha) — o'qilgan asar haqidagi maqola — savol va topshiriqlar» tamoyili asosida qurilgan

edi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda asarni mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishni ko'zda tutmaydi, chunki asar haqidagi maqolada asarning «to'g'ri tahlili» berilgan bo'ladi. Bu darslikka ham o'zgartirishlar kiritilgan.

1. O'rganilayotgan asarlar haqidagi maqolalardan voz kechishga qaror qilindi.

2. Badiiy matn bilan ishlash bir necha bosqichda quriladi, ularning har biri o'ziga xos maqsadni ko'zlaydi:

— matndan oldingi topshiriqlar o'quvchilarni asarni tushunishga tayyorlaydi;

— matn ichidagi savollar asar matni bilan ishlash, undagi so'zlar, voqealar, obrazlarni tushunishga yordam beradi;

— matndan keyingi topshiriqlar asarni tahlil qilishga (asar g'oyasini aniqlash, qahramonlarga baho berish, lingvistik va badiiy xususiyatlarini tahlil qilish, unda ko'tarilgan muammoni hayot bilan bog'lash) yordam beradi.

3. Ko'pgina mavzular maktabda o'rganiladigan boshqa fanlar (tarix, tabiatshunoslik, til va boshqalar) bilan integratsiyani o'z ichiga oladi.

4. «Adabiy kanonlar» bilan bir qatorda yangi mualliflar hamda o'quvchilarga tanish, zamonaviy mavzular va muammolarga bag'ishlangan asarlar kiritilgan.

Bugungi kunda Prezidentga taqdimot qilingan yangi avlod darsliklarining o'quv-metodik komplekslar (O'MK) asosini 4K tamoyili tashkil etadi:

1. Kritik (tanqidiy) fikrlash;

2. Kollaborasiya (jamoaviy ishlash);

3. Kreativlik (ijodkorlik);

4. Kommunikasiya (muloqot ko'nikmalari).

Ushbu tamoil darsliklarni sifatini yanada yaxshilashga yordam berdi.

Endi darsliklar quruq ma'lumotlarni yodlatish, yoki shunchaki o'qish-yozishni o'rgatish bilan cheklanmaydi. Ular orqali o'quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganadi.

Boshlang'ich sinflar uchun taqdim etilgan darsliklarning bir qismi kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan foydalangan holda ishlab chiqilgan.

Darsliklarni ishlab chiqishda xalqaro dasturlar (PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA) talablari to'liq inobatga olingan. Finlyandiyadagi nufuzli ta'lim kompaniyasi ekspertlari tomonidan tekshiruvdan o'tkazilgan va sertifikat olingan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak darsliklarning yangilanishi o'quvchilarni yanada yaxshiroq fikirlashga jalb qiladi. Hozirgi zamon talabiga binoan o'qishni talab qiladi. Yangi darsliklar o'quvchini yangi mavzuni puxta o'zlashtirishga va ta'lim sifatini oshishiga xizmat qiladi. Har bir darslikning yangilanishida necha yillik mehnat turadi. Yuqorida aytganidek halqaro dasturlar ham darsliklarni yangilanishida juda katta ahamiyatga ega. Xalqaro dasturlar quyidagilar-PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA. Bularning har biri alohida yonalishda, alohida fanni o'rganadilar. Kelajak yoshlar qo'lida ekan yoshlarni kelajagini yoshlikdan yaxshilash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lolaxon O'rinboyeva, Mamanazar Jumayev, Nigora Ruzikulova, Umid Raxmonov, Shuxrat Ismailov, Nodira Ismailova, Nazimaxanum Usmanova. Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. Toshkent 2021.

2. Akramjon O'ktamjonovich Mirzayev. Mamlakatimiz ta'lim tizimida raqamlashtirish va raqamli dunyoda o'qitish va o'rganishning mavjud imkoniyatlari.

3. Akramjon O'ktamjonovich Mirzayev, Odina Davronbek Qizi Pozilova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirishda pirls tadqiqotining ahamiyati.

4. N.Mahmudov, A.Sobirov, Sh.Sattorov, Sh.Toshmirzayeva va D.Mannopova Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik.-T.: G'ofur G'ulom nomidagi NMIU.2020/